८. घरगुती उपसाधने (ॲक्सेसरीज)

८.१ अर्थ आणि व्याख्या
८.२ उपसाधनांचे वर्गीकरण
८.३ काही महत्त्वाची उपसाधने आणि त्यांची काळजी
८.४ उपसाधनांचे महत्त्व
८.५ उपसाधनांची निवड आणि मांडणी करण्यासाठी उपयुक्त मार्गदर्शक

ओळख :

खोलीच्या सजावटीमध्ये उपसाधने महत्त्वाची भूमिका बजावतात आणि घरामधील कोणत्याही खोलीला कार्यात्मक आणि सौंदर्यपूर्ण बनवितात. घराची सजावट करण्यासाठी किंवा घरामध्ये काही विशिष्ट क्रिया पार पाडण्यासाठी आवश्यक वाटल्या म्हणून हळूहळू त्यांची खरेदी केली जाते. उपसाधने नसलेले घर नीरस आणि रुचिहीन वाटते.

तुम्ही उपसाधने याचा अर्थ सांगू शकाल का?

८.१ उपसाधनांचा अर्थ आणि व्याख्या :

प्रत्येक डिझाइनमध्ये असे काही घटक असतात की, जे प्राथमिक महत्त्वाचे असतात. अशा प्राथमिक घटकांना सहाय्यभूत ठरतील असे काही घटक असतात आणि ते दुय्यम महत्त्वाचे असतात. परंतु डिझाइनच्या सौंदर्याच्या आणि कार्याच्या दृष्टिकोनातून असे घटक आवश्यक असतात. अशा सहाय्यभूत ठरणाऱ्या घटकांना उपसाधने असे म्हणतात. उदा. भिंतीवरील घड्याळ, पुष्पपात्र, भिंतीवर लावलेले चित्र इत्यादी वस्तू सहाय्यभूत आणि दुय्यम महत्त्वाच्या असतात ज्यांना उपसाधने असे म्हणतात.

व्याख्या :

- 'खोलीत आकर्षकता, व्यक्तिमत्त्व आणि चैतन्य आणणारे घटक' अशी उपसाधनांची व्याख्या केली जाते.
- 'खोलीची सजावट करणे आणि खोलीचे कार्य स्पष्ट करण्यासाठी उपयोगात आणल्या जाणाऱ्या वस्तू ज्यांच्यामधून तिथे राहणाऱ्या व्यक्तीची अभिरुची आणि व्यक्तिमत्त्व देखील दर्शविले जाते' अशी देखील त्यांची व्याख्या केली जाते.
- 'इंटिरिअर डिझाइन उपसाधने या अशा सजावटीच्या किंवा कार्यात्मक वस्तू असतात की, ज्या निवडलेल्या गृह शैलीला पूर्णत्व प्राप्त करून देतात.'

उपसाधनांना कार्यात्मक मूल्य तसेच सौंदर्य मूल्य देखील असते आणि म्हणूनच कुटुंब त्यांची निवड काळजीपूर्वक करते. या अशा वस्तू आहेत की, ज्या हळूहळू जमवल्या जातात किंवा त्यांची गरज आहे म्हणून खरेदी केल्या जातात.

८.२ उपसाधनांचे वर्गीकरण :

उपसाधनांचे वर्गीकरण दोन प्रकारांमध्ये केले जाते – कार्यात्मक उपसाधने आणि सजावटीसाठी उपयुक्त उपसाधने.

१. **कार्यात्मक उपसाधने :** त्यांच्या नावाप्रमाणेच ही उपसाधने म्हणजे अशा वस्तू की ज्या काही विशिष्ट कार्य करण्यासाठी तयार केलेल्या असतात. त्यांच्या निर्मितीची प्रक्रिया दृश्य स्वरूपापेक्षा त्यांच्या घटनात्मक बाबींना प्राधान्य देते. याचे कारण असे की त्या जे कार्य करतात ते त्यांच्या दृश्य स्वरूपापेक्षा किती तरी जास्त महत्त्वाचे असते. जरी त्यांचे दृश्य स्वरूप दुय्यम असले तरी ते आनंददायी आणि आकर्षक असावे. अशा कार्यात्मक उपसाधनांनी काही आवश्यकता पूर्ण कराव्या.

   ही उपसाधने राहत्या घरामध्ये तसेच व्यापारी ठिकाणी देखील वापरली जातात. उदा. कार्यालयांच्या इंटिरिअरमध्ये इतर ठिकाणांच्या तुलनेमध्ये जास्त उपसाधने आवश्यक असतात. एखाद्या कार्यालयामध्ये टेबलावर सर्वसाधारणपणे फाईल्ससाठी ट्रे, पेन आणि पेन्सिल ठेवण्याचा स्टॅण्ड, कॅलेंडर, टेलिफोन इत्यादी

उपसाधने आढळून येतात. यांच्या बरोबरच कचऱ्याची टोपली, भिंतीवरील घड्याळ, कॅलेंडर, छत्र्या ठेवण्यासाठी स्टॅण्ड अशी उपसाधने देखील आवश्यक वाटतात. हीच सर्व उपसाधने घरामधील खोल्यांमध्ये देखील गरजेची वाटू शकतात. घरामध्ये कार्ये सुरळीतपणे पार पाडण्यास मदत व्हावी म्हणून कार्यात्मक उपसाधनांची संख्या वाढते. बैठकीची खोली आणि झोपण्याची खोली या ठिकाणी भिंतीवरील घड्याळे, पुष्प पात्रे, दिवे, छोट्या छोट्या वस्तू ठेवण्यासाठी ट्रे अशी उपकरणे आवश्यक ठरतात.

तुमची बुद्धी वापरा :

खालील खोल्यांसाठी कार्यात्मक उपसाधनांची यादी करा.

अ. क्र.	खोली	उपसाधनांची यादी
१.	स्वयंपाकघर	
२.	जेवणाची खोली	
३.	मुलांची खोली	
४.	बाथरूम	

२. **सजावटीसाठी उपयुक्त उपसाधने :** इंटिरिअरमधील अशा वस्तू की, ज्यांचे वर्णन प्रत्यक्ष कार्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या असे करता येत नाही आणि ज्या केवळ जागेचे सौंदर्य वाढविण्यासाठी वापरल्या जातात. त्यांना सजावटीसाठी उपयुक्त उपसाधने असे म्हटले जाते. अशी उपसाधने खोलीमध्ये सजावट करण्यासाठी वापरली जातात. अशा उपसाधनांची काही उदाहरणे म्हणजे चित्रे, वॉल हँगिंग्ज, पुष्परचना, कृत्रिम फुले, घरातील झाडे, पुतळे इत्यादी. इंटिरीअर्सचे सौंदर्य मूल्य वाढविण्यासाठी अशा उपसाधनांचे दृश्य स्वरूप सुखकारक असावे. त्यांचे घटनात्मक तसेच अलंकारिक डिझाइन सुंदर असावे. त्यांची निवड काळजीपूर्वक करावी जेणेकरून ते खोलीतील इतर सजावट आणि संकल्पनेशी सुसंगत होईल. याचाच अर्थ त्यांची संख्या, आकारमान, आकार आणि रंग इत्यादी खोलीमध्ये वापरलेल्या इतर सजावटीशी मिळते जुळते असावे.

नेहमी लक्षात ठेवा :

उपसाधने केवळ सजावटीची असतील किंवा सजावटीची असण्याबरोबरच उपयुक्त देखील असतील : जवळजवळ सर्व उपसाधनांना काही कार्यात्मक मूल्य तसेच सौंदर्य मूल्य असते परंतु काही वस्तू त्यांच्या सौंदर्यासाठी आणि इंटिरिअरचे सौंदर्य मूल्य वाढविण्यासाठी निवडल्या जातात. एखादे सौंदर्यासाठीचे उपसाधन कार्यात्मक उपसाधन म्हणून देखील वापरले जाऊ शकते. उदाहरणार्थ, बैठकीच्या खोलीमधील भिंतीवरील घड्याळ किंवा बेड साईड टेबलवरील लॅम्प. काही उपसाधने केवळ सजावटीची असतील जसे - कलाकृतीच्या वस्तू, प्राचीन वस्तू, चित्रे इत्यादी किंवा कार्यात्मक देखील असू शकतात जसे - दिवे, उशा, पुष्पपात्रे, खोलीतील पार्टिशन्स इत्यादी.

८.३ काही महत्त्वाची उपसाधने आणि त्यांची काळजी :

- **काही महत्त्वाची उपसाधने :**

तुम्ही घरगुती उपसाधनांची यादी करू शकाल?

अशी अनेक उपसाधने आहेत की जी घरामध्ये वापरता येतील. त्याची पसंती वैयक्तिक आवड, नावड आणि रुची यांवर अवलंबून असते. सर्वसाधारणपणे घरांमध्ये आढळणारी उपसाधने खालीलप्रमाणे :

- **चित्रे :** गृहसजावटीमध्ये चित्रे महत्त्वाची उपसाधने मानली जातात. त्यांचे सौंदर्य मूल्य आणि संकल्पना विचारात घेऊन त्यांची निवड काळजीपूर्वक करावी. त्यांची मांडणी, उभ्या राहिलेल्या व्यक्तीच्या नजरेच्या टप्प्यात येईल अशा पद्धतीने करावी. चित्रे, भिंतीवर सपाट आणि त्यांच्या दोऱ्या दिसणार नाहीत अशा प्रकारे लावावीत.

  भिंतीवर चित्रे लावण्यासाठी आणि आकर्षक रचना तयार करण्यासाठी व्यक्तीला कलेच्या घटकांचे ज्ञान असणे आवश्यक असते. खोली आणि खोलीमधील इतर फर्निशिंग यांचा रंग आणि शैली यांच्याशी उपसाधने सुसंगत असावीत. त्यांचा आकार आणि आकारमान खोली बरोबरच ज्या भिंतीच्या आणि फर्निशिंगच्या पार्श्वभूमीवर ते पाहिले जाणार आहेत त्यांच्याबरोबर ते सुसंगत असावे. चित्राच्या बाह्य रेषेमुळे भिंतीच्या अवकाशाचे विभाजन होते. ज्याने सुखकारक प्रमाण तयार व्हावे. अनेक सुसंगत

चित्रे विखुरलेल्या पद्धतीने लावण्याऐवजी समूह तयार करून लावली असता नेहमी अधिक मनोरंजक वाटतात. समूहामध्ये लावताना त्यांच्यामध्ये समतोल किंवा असमतोल निर्माण करता येईल.

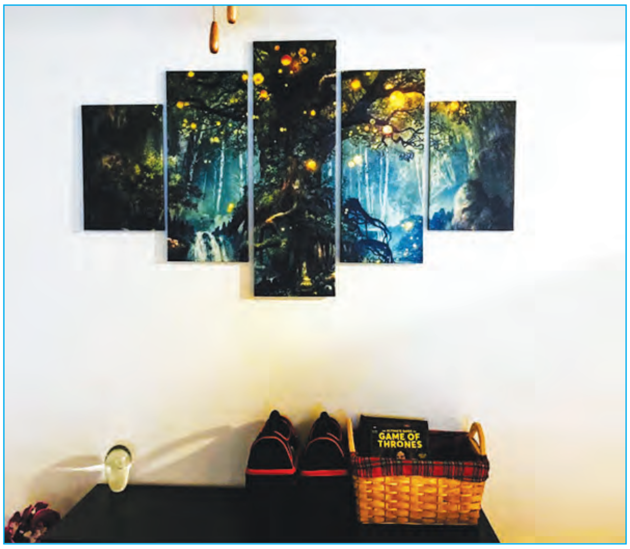

आकृती ८.१ (अ) उपसाधने म्हणून चित्रांचा उपयोग

आकृती ८.१ (ब) उपसाधने म्हणून चित्रांचा उपयोग

- **फुले आणि पाने :** ताजी फुले आणि पाने उपसाधने म्हणून खोलीला जिवंतपणा प्रदान करतात. ती बैठकीच्या खोलीमध्ये सेंटर टेबलवर, जेवणाच्या खोलीतील टेबलावर इत्यादी ठिकाणी ठेवली जातात. अशा पुष्परचना लक्ष वेधून घेतील इतक्या मोठ्या असाव्यात परंतु इतक्याही मोठ्या नसाव्यात की त्या खोलीमध्ये वर्चस्व प्रस्थापित करतील. त्यांचे आकारमान टेबल आणि खोली यांच्याशी प्रमाणबद्ध असावे. जेवणाच्या टेबलावर जेव्हा त्या ठेवल्या जातात तेव्हा त्यांची उंची कमी असावी. ज्यामुळे लोक एकमेकांना पाहू शकतील आणि संभाषणामध्ये अडथळा निर्माण करणार नाहीत. त्यांचे रंग खोलीच्या तसेच टेबलवर ठेवलेल्या वस्तूंच्या रंगाशी सुसंगत असावेत. रचनेमध्ये स्वतंत्रपणे तोल साधला जावा. पुष्परचना वापरलेल्या पुष्पपात्राशी प्रमाणबद्ध असावी.

आकृती ८.२ (अ) उपसाधन म्हणून फुले आणि पाने यांचा उपयोग

आकृती ८.२ (ब) उपसाधन म्हणून फुले आणि पाने यांचा उपयोग

* **पुष्पपात्रे :** यांचे मुख्य कार्य फुले आणि पाने धरून ठेवणे असे आहे. पुरेसे पाणी घालता येईल अशी त्यांची क्षमता असावी जेणेकरून त्यामध्ये केलेली पुष्परचना अनेक तास ताजीतवानी राहील. पुष्पपात्रावर खूप प्रबळ डिझाइन नसावे अन्यथा पाहणाऱ्यांचे लक्ष त्याच्यामध्ये केलेल्या सुंदर पुष्परचनेऐवजी त्याच्याकडेच वेधून घेतले जाईल. पात्राचा आकार, आकारमान आणि रंग खोलीशी किंवा जेथे तो ठेवला जाणार आहे त्या जागेशी सुसंगत असावा.

आकृती ८.३ (अ) उपसाधन म्हणून पुष्प पात्रांचा उपयोग

आकृती ८.३ (ब) उपसाधन म्हणून पुष्प पात्रांचा उपयोग

कधी तरी फुलांशिवाय नुसती पुष्प पात्रे उपसाधने म्हणून वापरली जातात. त्यांच्या मोहक रेषा स्वत:च खोलीच्या सौंदर्यामध्ये भर घालतात. ते खोलीचा रंग, आकारमान आणि आकार तसेच प्रमाण याबाबतीत खोलीशी सुसंगत असावेत.

* **इनडोअर प्लांट्स :** खोलीमध्ये ठेवलेली हिरवी झाडे आकर्षक अशी सजावटीची उपसाधने ठरतात आणि खोलीमध्ये जिवंतपणा आणतात. ती खूप महाग नसतात आणि सामान्यपणे अनेक कुटुंबामध्ये वापरली जातात. झाडे ठेवण्याची जागा त्यांचे सर्वसाधारण आकारमान, आकार, पानाचा रंग आणि पोत यांवर अवलंबून असते. मोठी झाडे खोलीमध्ये कोपऱ्यामध्ये जमिनीवर उभी ठेवावीत, लटकणारी किंवा खाली झुकणारी झाडे उंचावर लटकत्या बास्केटस्‌मध्ये लावावीत. लहान आणि खूप पाने असलेली झाडे टेबलच्या वर चारी बाजूंनी पाहता येतील अशा पद्धतीने ठेवावीत.

आकृती ८.४ (अ) उपसाधन म्हणून इनडोअर प्लांट्‌सचा उपयोग

आकृती ८.४ (ब) उपसाधन म्हणून इनडोअर प्लांट्‌सचा उपयोग

* **कृत्रिम फुले :** कृत्रिम फुले ही आकर्षक अशी सजावटीची उपसाधने ठरतात. ती खूप महाग नसतात आणि त्यांच्याकडे खूप लक्ष देण्याची आवश्यकता नसते. ती खोलीचा रंग, खोलीमधील इतर फर्निशिंगचा रंग आणि खोलीमध्ये ठेवलेल्या इतर उपसाधनांशी सुसंगत असावीत तसेच जेथे ती ठेवली जाणार आहेत त्या जागेशी ती प्रमाणबद्ध असावीत. आजकाल अनेक स्त्रियांनी अशा फुलांच्या

लायब्ररी चालवण्याचा व्यवसाय सुरू केला आहे. नोकरी करणाऱ्या महिलांसाठी तो मौल्यवान ठरतो.

आकृती ८.५ (अ) उपसाधन म्हणून कृत्रिम फुलांचा उपयोग

आकृती ८.५ (ब) उपसाधन म्हणून कृत्रिम फुलांचा उपयोग

- **लॅम्प्स् (दिवे) :** जेव्हा लॅम्प चांगल्या प्रकाश योजनेचा उगम ठरतो तेव्हाच तो कार्यात्मक असतो. त्याची उंची, प्रकाशाचे प्रसारण, प्रकाशाचा लॅम्पशेड मधून होणारा फैलाव या गोष्टी अत्यंत महत्त्वाच्या असतात. जर लॅम्पसचा उपयोग मध्यम किंवा कमी उंचीच्या टेबलांवर होणार असेल तर त्यांची उंची २८ ते ३० इंच इतकी असावी. ते रंग, आकारमान, आकार आणि पोत इत्यादींच्या दृष्टिकोनातून खोलीमधील इतर वस्तूंशी सुसंगत असावेत. लॅम्पच्या स्वत:च्या डिझाइनमध्ये तोल साधलेला असावा जेणेकरून तो सरळ उभा राहील.

आकृती ८.६ (अ) उपसाधन म्हणून लॅम्प्स्‌चा उपयोग

आकृती ८.६ (ब) उपसाधन म्हणून लॅम्प्स्‌चा उपयोग

- **भिंतीवरील घड्याळे :** कार्यात्मक उपसाधन म्हणून त्यांची पहिली आणि महत्त्वाची आवश्यकता म्हणजे त्यांनी अचूक वेळ दाखविणे. घड्याळामधील आकडे आणि काटे ठळक आणि सुस्पष्ट असावेत. तरी देखील उपसाधन म्हणून ते सुंदर असावे आणि खोलीच्या रंगाशी सुसंगत असावे तसेच त्याचे आकारमान आणि आकार खोलीच्या आकारमानाशी आणि आकाराशी सुसंगत असावे.

आकृती ८.७ (अ) उपसाधन म्हणून घड्याळाचा उपयोग

आकृती ८.७ (ब) उपसाधन म्हणून भिंतीवरील घड्याळाचा उपयोग

- **आरसे :** आरशांचा विचार कार्यात्मक तसेच सजावटीची उपसाधने असा केला जातो. झोपण्याच्या खोलीच्या तयार होण्याच्या जागेमध्ये आरसे आवश्यक असतात. कार्यात्मक उपसाधन या नात्याने त्यांच्यामध्ये प्रतिमा स्वच्छ दिसावी आणि ती विकृत दिसू नये. आरसे जिथे लावले जातात त्या जागेमध्ये ते प्रशस्तपणा निर्माण करतात. सजावटीचे उपसाधन म्हणून ते सुंदर डिझाईन्स असलेल्या फ्रेम्समध्ये उपलब्ध असतात. सर्वसाधारणपणे ते खोलीतील जागेशी सुसंगत असावेत.

आकृती ८.८ (अ) उपसाधन म्हणून आरशांचा उपयोग

आकृती ८.८ (ब) उपसाधन म्हणून आरशांचा उपयोग

- **कचऱ्याची टोपली :** हे एक महत्त्वाचे कार्यात्मक उपसाधन आहे कारण ती प्रत्येक खोलीमध्ये आवश्यक असते. कार्यात्मक उपसाधन या नात्याने ती मोठी, टिकाऊ साहित्याने बनलेली आणि सुयोग्य ठिकाणी ठेवलेली असावी. तिचा विचार सजावटीचे उपकरण असाही केला जातो आणि त्या दृष्टीने तिचा रंग खोलीच्या रंगाशी मिळताजुळता असावा आणि आकार इतर आकारांशी सुसंगत असावा.

आकृती ८.९ (अ) उपसाधन म्हणून कचऱ्याची टोपली

आकृती ८.९ (ब) उपसाधन म्हणून कचऱ्याची टोपली

- **भारताच्या हस्तकलेच्या रूपातील उपसाधने :** भारतातील विविध राज्यांमध्ये हस्तकलेच्या अनेक सुंदर वस्तू बनवल्या जातात ज्यांचा उपयोग घराचे सौंदर्य मूल्य वाढविण्यासाठी करता येतो. यामध्ये धातू काम, लाकडाचे कोरीव काम, कुंभार कामाने बनविलेल्या वस्तू, टोपल्या आणि कापड काम इत्यादींचा समावेश असतो.
खालील टेबलमध्ये विविध राज्यांमधील हस्तकलेच्या आणि पारंपरिक वस्तू ज्या उपसाधने म्हणून वापरता येतात त्या दर्शविल्या आहेत :

अ.क्र.	राज्य/राज्ये/ विभाग	उपसाधने
१.	महाराष्ट्र, साऊथ इंडिया आणि बंगाल	उत्तम प्रतीचे टेरा कोटा काम. उदा. विविध आकारांमधील मातीची भांडी, दिवे, घंटा, प्राण्यांचे आकार इत्यादी.
२.	उत्तर प्रदेश (वाराणसी, मोरादाबाद), राजस्थान (जयपूर)	मुलामा केलेले किंवा नसलेले कोरीव काम केलेले पितळ. उदा. पुष्प पात्रे, फळांचे बाऊल, टेबलावरची भांडी, घंटा, मेणबत्तीचे स्टँड्स इ.
३.	कर्नाटक (बीदर), तेलंगणा (हैद्राबाद)	बिदरी काम : जेट ब्लॅक ऑक्सिडाइझ्ड पार्श्वभूमीवर चमकदार चांदी आणि सोन्याचे काम. उदा. पट्टीच्या स्वरूपामधील वॉल हँगिंग, कागद कापण्याचे साधन, फळांच्या डीश इत्यादी.
४.	साऊथ इंडिया (मद्रास, मदुराई आणि बेंगलोर)	पितळ, बेल मेटल, ऑक्सिडाइझ्ड मेटलमध्ये बनविलेल्या देवता आणि देवींचे प्रतिनिधित्व करणारे चोला परंपरेतील धातूचे सुरेख शिल्प
५.	पंजाब, काश्मीर आणि गुजरात	लाकडी काम – लाकडी कोरीव काम, नवीन डिझाइन्सचे लाकडी फर्निचर, वॉलनट लाकडामध्ये कोरीव आणि वर आलेले विविधरंगी पॅटर्न, लाकडामध्ये जाड काम, गुजरातमधील संखेडा फर्निचर, सजावटीच्या रोज वुड आणि चंदन लाकडामधील वस्तू इत्यादी.
६.	राजस्थान, उत्तर प्रदेश (खुर्जा, आजमगढ, अलीगढ)	निळ्या आणि नीलमणी रंगाच्या चकचकीत पॉटरी (राजस्थान), काळी पॉटरी (उत्तर प्रदेश)
७.	आसाम, पश्चिम बंगाल, ओरिसा, उत्तर प्रदेश आणि तमिळनाडू	बांबू, ऊस, गवत, रीड, नारळाची पाने व खजुराची पाने यांच्यापासून टोपल्या आणि इतर कलाकुसरीच्या विविध वस्तू ज्या ग्रामीण हस्तकला म्हणून बनविल्या जातात. उदा. टोपल्या, चटया, बॉक्स, ट्रे, खेळणी, बाहुल्या, पोशाखाला साजेसे दागिने, वॉल हँगिंग इत्यादी.
८.	उत्तर प्रदेश (बनारस), गुजरात, (सौराष्ट्र), राजस्थान (जयपूर), तमिळनाडू (मदुराई)	इंडियन टेक्सटाईल्स् – विविध वस्तू आणि ब्रोकेड सारखे सिल्क, पटोला, कांजीवरम, चंदेरी, कोटा इत्यादींचा उपयोग सुंदर आणि सुबक उपसाधने करण्यासाठी केला जातो तसेच बांधणी तंत्राच्या वस्तू देखील बनविल्या जातात.
९.	छत्तीसगड	बस्तरची आदिवासी कला – बांबू कला, बेल मेटल (ढोकरा), टेक्सटाईल्स वर टॅटू मोटिफ्स (गोंडा), ओतीव लोखंड (लोखंडी शिल्प), टेरा कोटा तुंबा, लाकडी कोरीव काम इत्यादी.

तुमची बुद्धी वापरा :

खालील टेबलमध्ये विविध श्रेणीमधील उपसाधनांची उदाहरणे दिली आहेत. तुम्ही अजून काही देऊ शकाल का?

अ. क्र.	भारतीय हस्तकलेचा प्रकार	उदाहरणे
१.	धातू	शिल्पे, मेणबत्ती स्टँड्स
२.	लाकडी कोरीव काम	कमी उंचीची स्टूल, पुष्प पात्रे
३.	पॉटरी (टेरा कोटा काम)	दिवे, पॉटस्.
४.	बास्केटरी	बास्केट्स, वॉल हँगिंग्ज
५.	भारतीय टेक्सटाईल्स	फ्रेम्स, वॉल हँगिंग्ज

- **उपसाधनांची काळजी :** योग्य काळजी घेणे आणि निगा राखणे हा कार्यात्मक आणि सजावटीच्या अशा दोन्ही प्रकारच्या उपसाधनांच्या परिणामकारक उपयोगामधील आवश्यक घटक आहे. उपसाधनांची काळजी घेणे आणि निगा राखणे हे पूर्णपणे त्यांच्या निर्मितीसाठी वापरलेल्या साहित्यावर अवलंबून असते.

नेहमी लक्षात ठेवा :

काळजी आणि देखभाल यासाठी साहित्यावर आधारित काही उपयुक्त सूचना खालील प्रमाणे आहेत :

पितळ : काही कुटुंबांना पितळी उपसाधनांची आवड असते. जेव्हा पितळ हवेच्या संपर्कात येते तेव्हा ऑक्सिडायझेशन घडून येते. अशी उपसाधने स्वच्छ करण्याची पारंपरिक पद्धत म्हणजे चिंच आणि मीठ यांचा वापर. स्वच्छ केल्यानंतर बाजारामध्ये उपलब्ध असलेले पॉलिश वापरून त्यांना पॉलिश केले जाते.

लाकूड : फर्निचर तसेच उपसाधने तयार करणे यासाठी खूप मोठ्या प्रमाणावर लाकूड वापरले जाते. लाकडी उपसाधनांची निगा राखण्यासाठी दुरुस्ती, पॉलिशिंग, वार्निशिंग, रंगविणे या प्रक्रिया वापरल्या जातात. या प्रक्रिया लाकडी वस्तूंना नवीन दृश्य स्वरूप देतात तसेच त्यांचा टिकाऊपणा वाढवतात.

काच : सध्या निवासी तसेच व्यावसायिक इंटिरिअर डिझाइनमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या उपसाधनांसाठी काच हे एक अतिशय लोकप्रिय साहित्य बनले आहे. काच, साबणाचे कोमट पाणी वापरून किंवा साबणाच्या पाण्यात टिशू पेपर किंवा साधा वर्तमानपत्राचा कागद बुडवून स्वच्छ करता येते.

सिरॅमिक : इंटिरिअरमध्ये सिरॅमिकने बनविलेली अनेक उपसाधने आढळून येतात. त्यांची स्वच्छता आणि निगा राखणे खूप सोपे आहे. मऊ कापड किंवा मायक्रोफायबर डस्टर वापरून पाणी आणि कोणतेही सौम्य डिटर्जन्ट वापरून अशा वस्तू स्वच्छ करता येतात.

ॲल्युमिनियम : हे उपसाधनांसाठी वापरले जाणारे सर्वसामान्य साहित्य नाही. परंतु वजनास हलके असल्यामुळे आणि तीव्र रंगांमध्ये उपलब्ध असल्यामुळे ते इंटिरिअरमध्ये वापरले जाऊ शकते. ते सौम्य डिटर्जन्टने स्वच्छ करता येते.

पोर्सेलीन : पोर्सेलीन सुद्धा उपसाधनांसाठी वापरले जाणारे सर्वसामान्य साहित्य नाही. परंतु जर वापरले तर ते साबणाच्या द्रावणाने स्वच्छ करता येते.

प्लॅस्टिक : इंटिरिअरमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या विविध वस्तू तयार करण्यासाठी प्लॅस्टिक सर्वसामान्यपणे वापरले जाते. ते साबणाच्या द्रावणाने स्वच्छ करता येते.

ओतीव लोखंड : काही वर्षांपूर्वी विविध वस्तू बनविण्यासाठी ओतीव लोखंडाचा वापर करणे खूप सर्वसामान्य होते. तथापि, आजकाल वस्तू बनविण्यासाठी त्यांचा उपयोग कमी झाला आहे. हवेमधील ओलाव्यामुळे अशा वस्तू गंजतात. त्यांची निगा राखण्यासाठी प्रथम त्यांचा गंज काढावा आणि नंतर कृत्रिम इनॅमलने रंगवावे.

कापड : उपसाधने बनविण्यासाठी कापड सर्वसामान्यपणे वापरले जाते. ते अधूनमधून धूळ झटकून, धुऊन आणि इस्त्री करून स्वच्छ केले जाते आणि त्याची निगा राखली जाते. तथापि, ही प्रक्रिया वस्तूंच्या स्वरूपावर अवलंबून असते. आवश्यकता असल्यास त्यांचे ड्राय क्लिनींग केले जाते.

आरसे : टिशू पेपर किंवा वर्तमानपत्र साबणाच्या पाण्यात बुडवून आरशांची स्वच्छता प्रभावीपणे केली जाते.

आरशांच्या सजावट केलेल्या कडांना नवीन रूप देण्यासाठी पॉलिशिंग किंवा वार्निशिंग करता येते.

लहान रग : सर्वसाधारणपणे, त्यांची स्वच्छता व्हॅक्युम क्लिनरने केली जाते. धूळ काढल्यानंतर उन्हामध्ये सुकवणे हे देखील सुचविले जाते. जर ते धुण्यायोग्य असतील तर ते धुऊन उन्हात वाळवून घेता येतात.

८.४ उपसाधनांचे महत्त्व :

तुम्ही उपसाधनांचे महत्त्व सांगू शकाल का?

- उपसाधने, खोलीचे कार्य स्पष्ट करतात. सजावटीमधील घटकाला पूर्णत्व आणि प्राधान्य देतात.
- उपसाधने खोलीमध्ये दृष्टीला रुचीपूर्ण वाटेल असे स्थान निर्माण करतात. उदा. चित्रांचा समूह करून तो भिंतीवर लावून किंवा एखादा प्राचीन गालीचा जमिनीवर घालून रुचीपूर्ण स्थान निर्माण करता येते.
- उपसाधनांशिवाय खोली रिकामी वाटेल. इंटिरिअरमध्ये केवळ भिंती, जमीन आणि छत या व्यतिरिक्त अजूनही काही गोष्टी गरजेच्या असतात. उपसाधने त्यांच्या प्रमुख कार्याबरोबरच इंटिरिअरला पूर्णत्व देतात आणि राहण्यायोग्य करतात.
- उपसाधने खोलीला पोत, रंग, पॅटर्न आणि रूप प्रदान करून इंटिरिअरमधील अवकाशामध्ये जिवंतपणा आणतात.
- उपसाधने खोलीच्या डिझाईनची योजना एकत्र आणतात आणि खोलीचे सौंदर्य मूल्य वाढवतात.
- उपसाधने सौंदर्याच्या दृष्टिकोनातून सुखकारक असतात आणि उत्तेजक किंवा शांत वातावरण निर्माण करतात.
- उपसाधनांचा उत्तम संग्रह आणि त्यांची रचना राहणीमान वाढवते, वैयक्तिक वैशिष्ट्ये दर्शविते तसेच व्यक्ती किंवा कुटुंबाचे व्यक्तिमत्त्व दर्शवते.
- उपसाधने खोलीमध्ये केंद्रबिंदू तयार करू शकतात किंवा प्राधान्याची निर्मिती करू शकतात.

८.५ उपसाधनांच्या निवडीमधील आणि रचनेमधील मार्गदर्शके :

उपसाधनांची निवड संपूर्णपणे वैयक्तिक आवड, निवड आणि रुची यांवर अवलंबून असते ज्यामुळे त्यांची निवड व्यक्तीपरत्वे बदलते. यामुळे याबाबतीतले नियम तयार करणे अवघड आहे. प्रत्येकाला उपसाधनांबद्दल स्वत:ची मते असण्याचा अधिकार आहे परंतु प्रशिक्षित लोकांनी काही सर्वमान्य प्रमाणके मांडली आहेत. वस्तू सौंदर्यात्मक असावी. तिचे घटनात्मक आणि अलंकारणात्मक डिझाइन चांगले असावे.

विचारात घ्या :

उपसाधनांची निवड करणे आणि मांडणी करणे यासाठी सर्वसामान्यपणे स्वीकारलेले काही मानदंड आहेत. ते खालील प्रमाणे :

- उपसाधनांची संख्या कमीतकमी ठेवावी. खूप जास्त संख्येमध्ये उपसाधनांची मांडणी केली असता नजरेचा गोंधळ निर्माण होईल.
- उपसाधनांची मांडणी करताना उपसाधनांमध्ये जागा सोडलेली असावी जेणे करून त्यांचा आनंद स्वतंत्रपणे घेता येईल आणि तरी देखील ते एका समूहाचे भाग आहेत असे वाटेल.
- उपसाधनांची मांडणी खोलीतील महत्त्वाच्या ठिकाणी करावी आणि त्यामधून प्राधान्य निर्माण व्हावे. सारखे रंग किंवा आकार यांची निवड करून सजावटकार उपसाधनांचा उपयोग खोलीमध्ये एकता निर्माण करण्यासाठी करू शकतो.
- उपसाधनांमुळे खोलीच्या संकल्पनेचे अनुसरण झाले पाहिजे आणि ते फर्निचर समूहाशी मिळतेजुळते असले पाहिजे.
- उपसाधनांना कुटुंबातील सदस्यांसाठी काही वैयक्तिक अर्थ आणि महत्त्व असले पाहिजे.
- उपसाधने खोलीचे कार्य आणि खोलीचा उपयोग यांच्याशी मिळतीजुळती असली पाहिजेत. बैठकीच्या खोलीमधील उपसाधने सर्वसाधारणपणे सर्वांना रुचीपूर्ण वाटतील आणि भावतील अशी असावी.
- सर्व उपसाधनांना सौंदर्यात्मक किंवा कार्यात्मक मूल्य असावे किंवा त्यांच्यामध्ये ही दोन्हीही मूल्ये असावीत.
- उपसाधनांचे रंग, पोत, आकारमान, आकार इत्यादींमध्ये विविधता असावी.
- विविधता आणि ताजेतवाने वाटणे यासाठी अधूनमधून उपसाधने बदलावीत किंवा त्यांच्या जागा बदलाव्यात.
- कार्यात्मक उपसाधने केवळ सुंदर असण्याऐवजी सर्वप्रथम कार्यासाठी सुयोग्य असावीत.

- कार्यात्मक आणि सजावटीची अशी दोन्ही उपसाधने त्यांच्या दिसण्यामध्ये प्रमाणबद्ध, सुसंगत आणि तोल साधणारी असावीत.
- आकार आणि उंची यामध्ये विविधता असेल तर उपसाधनांचा समूह अधिक रुचीपूर्ण वाटतो. एकाच आकाराच्या खूप वस्तू निरस वाटू शकतात. तथापि, जर उपसाधनांचा समूह बनवला असेल तर प्रत्येक उपसाधन आणि त्याच्या पुढचे उपसाधन यांच्यामध्ये काही तरी साम्य असावे. ते आकारमान, आकार, साहित्य किंवा रंग यांपैकी कोणत्याही बाबतीत असू शकेल.
- सुसज्ज किंवा सुशोभित केलेली उपसाधने जर साध्या पार्श्वभूमी समोर मांडली तर त्यांचा जास्त आनंद घेता येतो.

तुम्ही आठवू शकता का?

- खोलीच्या सजावटीमध्ये उपसाधने महत्त्वाची भूमिका बजावतात आणि घरामधील कोणत्याही खोलीला कार्यात्मक आणि सौंदर्यपूर्ण बनवतात.
- उपसाधनांची व्याख्या – 'खोलीत आकर्षकता, व्यक्तिमत्त्व आणि चैतन्य आणणारे घटक' अशी केली जाते.
- त्यांची व्याख्या 'खोलीची सजावट करणे आणि खोलीचे कार्य स्पष्ट करण्यासाठी उपयोगात आणल्या जाणाऱ्या वस्तू ज्यांमधून तिथे राहणाऱ्या व्यक्तीची अभिरुची आणि व्यक्तिमत्त्व देखील दर्शविले जाते' अशी देखील केली जाते.
- 'इंटिरिअर डिझाइन उपसाधने या अशा सजावटीच्या किंवा कार्यात्मक वस्तू असतात की, ज्या निवडलेल्या गृह शैलीला पूर्णत्व प्राप्त करून देतात.'
- उपसाधनांचे वर्गीकरण कार्यात्मक उपसाधने आणि सजावटीसाठी उपयुक्त उपसाधने असे केले जाते.
- कार्यात्मक उपसाधने काही कार्य पार पाडण्यासाठी आवश्यक असतात आणि सजावटीसाठी उपयुक्त उपसाधने डिझाइनचे किंवा खोलीचे सौंदर्य मूल्य वाढविण्यासाठी आवश्यक असतात.
- काही उपसाधने केवळ सजावटीची असू शकतात. परंतु काही वेळा सजावटीचे उपसाधन कार्यात्मक उपसाधन म्हणून देखील वापरले जाऊ शकते.
- घरामध्ये अनेक उपसाधने वापरता येतात. त्यांची पसंती वैयक्तिक आवड, नावड आणि रुची यांवर अवलंबून असते.
- उपसाधनांची निगा राखणे आणि काळजी घेणे त्यांच्या निर्मितीसाठी वापरलेल्या साहित्यावर अवलंबून असते.
- अनेक वेगवेगळ्या कारणांसाठी उपसाधने घरांमध्ये महत्त्वाची असतात.
- उपसाधनांची निवड आणि त्यांची मांडणी यासाठी कोणतेही नियम नाहीत परंतु काही सर्वसामान्यपणे स्वीकारलेले मानदंड आहेत जे उपसाधनांची निवड करणे आणि मांडणी करणे यासाठी वापरावे.

स्वाध्याय

- **वस्तुनिष्ठ प्रश्न :**

१) बहुपर्यायी प्रश्न :

१. काही कार्य पार पाडण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या उपसाधनांना .... उपसाधने असे म्हणतात.

अ) सजावटीची ब) उपयुक्त
क) कार्यात्मक ड) सौंदर्यात्मक

२. वॉल हँगिंग हे .... प्रकारचे उपसाधन आहे.

अ) सजावटीचे ब) उपयुक्त
क) कार्यात्मक ड) उपयोगितावादी

३. कमी आणि मध्यम उंचीच्या टेबलावर वापरल्या जाणाऱ्या दिव्यांची उंची .... ते .... इंच इतकी असावी.

अ) २०" ते २५" ब) ३०" ते ३२"
क) २८" ते ३०" ड) १८" ते २०"

२) खालील विधाने चूक आहेत की बरोबर ते ओळखा.

१. पुष्प रचना हे कार्यात्मक उपसाधन आहे.

२. सजावटीचे उपसाधन हे कार्यात्मक उपसाधन म्हणून देखील कार्य करू शकते.

३. चित्रांची मांडणी उभ्या राहिलेल्या व्यक्तीच्या नजरेच्या टप्प्यात येईल अशा पद्धतीने करावी.

४. लहान आणि खूप पाने असलेली झाडे लटकणारी झाडे म्हणून वापरता येतात.

५. उपसाधने खोलीमध्ये प्राधान्य निर्माण करण्यास मदत करतात.

• **लघुत्तरी प्रश्न :**

१) खालील संज्ञांच्या व्याख्या लिहा :

अ) उपसाधने

ब) कार्यात्मक उपसाधने

क) सजावटीची उपसाधने

२) खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

अ) उपसाधनांचे वर्गीकरण स्पष्ट करा.

ब) पितळी, काचेच्या आणि कापडी उपसाधनांची काळजी तुम्ही कशी घ्याल?

३) खालील टिपा लिहा :

अ) उपसाधने म्हणून चित्रे आणि पुष्प पात्रे.

ब) उपसाधने म्हणून लॅम्प्स्, भिंतीवरील घड्याळे आणि आरसे.

क) लोकरी, ओतीव लोखंड आणि सिरॅमिक उपसाधनांची घ्यावी लागणारी काळजी.

• **दिर्घोत्तरी प्रश्न :**

अ) इंटिरिअर डिझाइनमध्ये उपसाधनांचा उपयोग महत्त्वाचा का समजला जातो?

ब) खोलीसाठी उपसाधनांची निवड आणि मांडणी करताना कोणते मुद्दे लक्षात घ्यावे?

प्रोजेक्ट/असाइनमेंट :

१. तुमच्या घरातील कोणत्याही एका खोलीमध्ये वापरलेल्या उपसाधनांची यादी करा आणि कार्यात्मक, सजावटीची आणि कार्यात्मक तसेच सजावटीची अशा प्रकारे त्यांची ओळख सांगा.

२. वर्तमानपत्रे, मासिके किंवा पत्रके यांमधून उपसाधनांची चित्रे जमवा आणि ती स्क्रॅप बुकमध्ये चिकटवा.

प्रात्यक्षिक/संबंधित कृती :

१. तुमच्या घरातील बैठकीच्या खोलीमध्ये वापरल्या गेलेल्या कोणत्याही पाच उपसाधनांचे फोटो काढा, त्यांच्या प्रिंट्स काढा, त्या कोऱ्या कागदावर चिकटवा आणि त्यांची निवड आणि मांडणी करण्यामध्ये तुमच्या कुटुंबाने कोणते मुद्दे विचारात घेतले ते स्पष्ट करा.

२. टाकाऊतून उत्तम हे तंत्र वापरून उपसाधन तयार करा.